

**ФІЛОСОФСЬКА І БОГОСЛОВСЬКА ДУМКА
В КИЄВІ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ ст.:
ЄВРОПЕЙСЬКИЙ КОНТЕКСТ**

УДК 001.814:141.131

Пилипюк А. В.

<http://orcid.org/0000-0002-9622-066X>

**РУКОПИС ПАМФІЛА ЮРКЕВИЧА
«ФИЛОСОФИЯ НЕОПЛАТОНИЧЕСКАЯ»:
ДЖЕРЕЛОЗНАВЧИЙ АНАЛІЗ**

У статті вперше в історико-філософській літературі здійснено аналіз рукопису «Философия неоплатоническая» з архіву Памфіла Даниловича Юркевича (1826–1874), що зберігається в Інституті рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. На підставі дослідження додаткових архівних джерел (зокрема програм лекцій П. Д. Юркевича, прочитаних у Київській духовній академії в 1850-х – на початку 1860-х рр.) автор наводить докази на користь атрибуції цього рукопису як автографа мислителя, датування рукопису близько 1856 р. та дидактичного характеру його тексту. Як з'ясовано у статті, зазначений рукопис містить оригінальний конспективний виклад філософії неоплатонізму, що належить до лекційних матеріалів із курсу історії давньої філософії, укладених П. Д. Юркевичем у київський період творчості. Розкриваючи зміст рукопису, автор акцентує увагу на здійсненому Юркевичем аналізі ідей Плотіна щодо процесу виникнення світу з Єдиного та значення філософії в істинному пізнанні. Шляхом порівняння Юркевичевого рукопису «Философия неоплатоническая» з однією з його програмних праць «Идея» (1859) у статті простежено процес формування християнсько-платонічного філософського світогляду мислителя та з'ясовано вагому роль аналізованого періоджерела у процесі засвоєння ним філософії Плотіна, а також загалом філософської традиції платонізму.

Ключові слова: Памфіл Юркевич, Плотін, неоплатонізм, християнський платонізм, академічна філософія, Київська духовна академія, рукописна спадщина.

Попри значний інтерес до постаті та спадщини видатного філософа і педагога Памфіла Даниловича Юркевича (1826–1874), випускника і професора Київської духовної академії, а згодом – історико-філологічного факультету Московського університету, чимала частина його доробку, представлена рукописними працями, лекційними текстами, щоденниками, нотатками, перекладами, конспектами, досі не отримала всебічного осмислення в науковій літературі. Зазначене стосується й численних історико-філософських матеріалів, що зберігаються в архівному фонді

П. Д. Юркевича в Інституті рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського¹. Однак, як зауважує Марина Ткачук, започатковуючи спеціальні дослідження рукописної спадщини П. Юркевича в Україні у 1990-х рр., саме ці матеріали «дають унікальну можливість зазирнути в творчу лабораторію мислителя, глибше зрозуміти безпосередні джерела його ідей, простежити їх у становленні» (Ткачук, 1999, с. 12). Слушність цієї тези підтверджують і результати

¹ Загальний огляд архіву Памфіла Юркевича див. у працях Марини Ткачук: (Ткачук, 1999; Ткачук, 2001).

нашого аналізу тексту «Философия неоплатоническая», що зберігається в Юркевичевому архіві (Юркевич, б. д.) та вперше постає у цій статті предметом наукового дослідження.

Брак спеціальних розвідок у науковій літературі, присвячених рукопису «Философия неоплатоническая» з архіву П. Д. Юркевича, спонукав нас передусім до постановки широкого спектра завдань джерелознавчого характеру, без реалізації яких неможливе повноцінне залучення цього тексту до наукового обігу й подальшого історико-філософського осмислення. Відповідно до узвичаєних у джерелознавстві практик, що спираються на методіку критичного аналізу джерел, важливими складовими цих завдань постають зовнішня і внутрішня критика рукопису, якому присвячено нашу розвідку. Зовнішня критика рукопису надасть змогу з'ясувати питання його авторства, хронологічної атрибуції та цільового призначення тексту. Шляхом внутрішньої критики джерела спробуємо здійснити змістовний аналіз зазначеного тексту та визначити його місце у загальному контексті творчості П. Д. Юркевича.

Характеризуючи рукописний доробок мислителя, М. Л. Ткачук відносить рукопис «Философия неоплатоническая» до текстів і матеріалів раннього періоду викладацької та наукової діяльності П. Д. Юркевича, пов'язаного з Київською духовною академією (Ткачук, 2001, с. 116). Однак на відміну від датованого 1856 роком автографа філософа «Мифы Платона о человеческой душе»¹, вміщеного з «Философией неоплатонической» в одній теці, рукопис останньої не має ані вказівок щодо дати його створення, ані авторського підпису. Звідси – перші проблемні завдання, що постають при дослідженні рукопису «Философия неоплатоническая», – його атрибуція та датування.

Варто зазначити, що в архівному фонді П. Д. Юркевича зберігаються не лише його рукописи, а й значна кількість текстів, які йому не належать. Згадаймо, наприклад, наявні там літографовані лекції з грецької філософії: як виявилось у процесі детального ознайомлення з їхніми текстами, вони датовані 1847–1848 рр. (Введение в философию, б. д., арк. 56; История философии, б. д., арк. 156). У цей час Памфіл Юркевич навчався на першому курсі Київської духовної академії, тож зрозуміло, що згадані рукописи відтворюють тексти лекцій його академічного викладача курсу історії давньої філософії

(кого саме – належить з'ясувати у процесі додаткового дослідження).

Що ж до «Философии неоплатонической», то цей рукопис вміщено у трьох пронумерованих зшитках загальним обсягом 39 аркушів (зшиток перший – 12 аркушів, другий – 16 аркушів, третій – 11 аркушів). Текст, написаний на папері молочного кольору (формат – 24 × 40 см) темним чорнилом, є, поза сумнівом, автографом П. Д. Юркевича. Виходячи з формальних ознак (ідентичність паперу, способу його зшивання, розміру аркушів, характеру письма тощо), можна припустити, що зазначений текст було написано приблизно в один час із автографом «Мифы Платона о человеческой душе» – тобто близько 1856 р. Однак підтвердження чи спростування цього припущення потребувало від нас спеціального дослідження, ґрунтованого не лише на формальних, а й на змістовних підставах.

Зокрема, зважаючи на дидактичний характер рукопису «Философия неоплатоническая», ми вдалися до додаткових архівних пошуків, що дали змогу детальніше уявити зміст лекційних курсів, прочитаних П. Д. Юркевичем у Київській духовній академії в 1851–1861 рр. (до його переведення на філософську кафедру Московського університету). З цією метою ми опрацювали щосеместрові звіти П. Д. Юркевича про його лекційні курси в КДА, які зберігаються у фонді 711 (Київська духовна академія) в Центральному державному історичному архіві України, м. Київ². Дослідивши віднайдені конспекти, ми встановили, що за весь період викладацької діяльності у КДА Памфіл Юркевич читав лекції з неоплатонічної філософії в курсах історії давньої філософії у двох навчальних роках – в 1852–1853 та 1855–1856, а ще точніше – восени 1852 р. та навесні 1856 р. У 1852 р. план його викладу неоплатонічної філософії виглядав доволі загальним і лапідарним:

Третій період.

Философия неоплатоническая

Представители ее:

Аммоний Сакк.

Плотин, жизнь его, понятие его о философии и разделение ее:

а. Методология.

б. Метафизика.

с. Ифика.

Прокл, жизнь его и учение.

(Дело, 1852, арк. 61).

¹ Докладніше про цей рукопис див.: (Григор'єва, 2000).

² Нам вдалося віднайти такі звіти П. Д. Юркевича майже за всі роки його роботи в КДА (крім 1853–1854 навчального року).

Натомість план-конспект за 1856 р. має значно змістовніший і конкретніший характер:

Третий период греческой философии (окончание)

1. Соединение духа греческого и восточного и отсюда – мистико-идеалистическое направление философии.
2. Филон, Каббала и гностики.
3. Философия неоплатоников.
Аммоний Сакк и Плотин.
1. Понятие Плотина о познании и философии.
2. $\Pi\kappa\tau\alpha\sigma\iota\varsigma$ и $\kappa\acute{\alpha}\theta\alpha\rho\iota\varsigma$ как высшие способы познания.
3. Учение Плотина о Едином.
4. Учение его об Уме.
5. Учение о Душе мира.
6. Учение о материи, происхождении и свойствах мира.
7. Нравственное учение Плотина.
8. Последующие неоплатоники: Порфирий, Ямвлих, Прокл.
9. Общие замечания о борьбе неоплатонизма с христианством.

(Дело, 1856, арк. 34–34 зв.).

Варто зауважити, що план-конспект 1856 р. в частині викладу філософії неоплатоніків містить чимало схожих формулювань із рукописом «Философия неоплатоническая». Більше того, зміст останнього є, власне, розгортанням тез, сформульованих у плані-конспекті. Для прикладу достатньо уважніше поглянути на перший пункт плану («Соединение духа греческого и восточного и отсюда – мистико-идеалистическое направление философии»), який має своїм відповідником у вступній частині тексту рукопису ось таку тезу: «Направления, вышедшие из соединения двух начал (греческого та східного. – *А. П.*), отличаются единством характера, – мистико-идеалистические. Идеализм изъясляет общий характер эпохи» (Юркевич, б. д., арк. 33 зв.). Крім того, рубрикація рукопису «Философии неоплатонической» фактично збігається з лекційним планом 1856 р. у частині викладу ідей Плотина, який в обох документах акцентує увагу на поглядах давньогрецького мислителя на значення філософії та його вченні про Єдине, Розум, Душу, матерію.

Загалом, порівнюючи програми історико-філософських викладів Памфіла Юркевича за 1852 і 1856 рр., не можна не помітити суттєвої деталізації останньої, яка засвідчує динамічний фаховий розвиток молодого лектора й увиразнює результати його поглибленого вивчення на початку викладацької діяльності в КДА давньогрецької філософії загалом та неоплатонічної

філософії зокрема. Те саме, як побачимо далі, підтверджує і рукопис «Философия неоплатоническая». Поки що ж, враховуючи дидактичний характер і призначення його тексту, який становить, фактично, конспективний виклад лекційного матеріалу з філософії неоплатоніків, що відповідає плану-проспекту Юркевичевого курсу з історії давньої філософії за першу половину 1856 р., маємо вагомі підстави датувати рукопис близько 1856 р., тим самим підтверджуючи вже згадане вище дослідницьке судження Марини Ткачук про його належність до київського періоду творчості мислителя.

Попри безсумнівну автографічність рукопису «Философия неоплатоническая», проблемним питанням для дослідника є визначення міри оригінальності та самостійного, авторського характеру його тексту. Зважаючи на виявлений Роландом Пітчем (Pietsch, 1992, s. 81) факт текстуальних запозичень із тексту німецького теолога Франца Деліча, наявних в атрибутованому Памфілу Юркевичу творі «Серце и его значение в духовной жизни человека, по учению слова Божьего», що був оприлюднений (без підпису) в першому числі створеного у 1860 р. журналу «Труды Киевской духовной академии», видається важливим з'ясувати, чи не є рукопис «Философии неоплатонической» звичайним перекладом або конспектом з якоїсь з історико-філософських праць, виданих на Заході. Завдання це – непросте для дослідника, адже самий рукопис, що містить посилання на античні джерела, геть німотствує стосовно сучасної київському філософові західної наукової літератури. Тим не менш, добре відомо, що для підготовки своїх лекцій Памфіл Юркевич використовував німецькомовні історико-філософські праці: це засвідчують не лише спогади його слухачів, а й доволі численні конспекти з праць Генриха Христофа Вільгельма фон Зігварта (1789–1844), Едуарда Готтлоба Целлера (1814–1908), Альберта Швейлера (1819–1857) та інших німецьких професорів, що зберігаються в Інституті рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Як засвідчують посилання в рукописі «Мифы Платона о человеческой душе» (Юркевич, 1856, арк. 16 зв.), однією з настільних книг Памфіла Юркевича в середині 1850-х рр. була фундаментальна праця Христіана Августа Брандіса (1790–1867) «Handbuch der Geschichte der Griechisch-Römischen Philosophie» («Керівництво з історії греко-римської філософії»), що виходила друком у Берліні з 1835 р.¹ Тож з огляду на ці відомості, спробуємо

¹ У повному обсязі (3 томи, 6 книг) видання зазначеної праці Хр. Брандіса було завершено в 1866 р.

дослідити рукопис «Философии неоплатонической» щодо його оригінальності та самостійного характеру.

Одразу зазначимо, що при порівнянні тексту рукопису із викладами філософії неоплатонізму, вміщеними в історико-філософських працях найбільш авторитетних німецьких авторів, виданих до середини ХІХ ст.¹, ми не знайшли суттєвих текстуальних запозичень. Помічені збіги стосуються лише окремих, часто другорядних, моментів, а також фрагментів античних першоджерел, використаних у викладі. Наприклад, висвітлюючи погляди одного із засновників неоплатонізму Аммонія Саккаса (175–242), Вільгельм Теннеманн (Tennemann, 1807, s. 22–24), Карл Кірхнер (Kirchner, 1854, s. 22) та Памфіл Юркевич (Юркевич, б. д., арк. 39 зв.) однаково апелюють до свідчень Герокла Александрійського. При цьому судження П. Юркевича про те, що «цель философии Аммония – примирить философию Платона и Аристотеля и, таким образом, восстановит греческую философию на этих двух великих основаниях», має не еkleктичний, а систематичний характер (Юркевич, б. д., арк. 39 зв.), перегукується з відповідним твердженням К. Кірхнера, який оцінює погляди Аммонія Саккаса як «протилежні еkleктизму та синкретизму, котрі йому зазвичай приписують» (Kirchner, 1854, s. 23). І таких прикладів, що засвідчують загальну відповідність Юркевичевих викладів основним інтенціям сучасної йому західноєвропейської історико-філософської науки, можна наводити чимало. Однак варто звернути увагу й на певні розбіжності, що трапляються в оцінках ідей Плотіна та неоплатоніків, наданих київським православним філософом та його німецькими колегами. Аби детальніше прояснити позицію П. Д. Юркевича, перейдемо від зовнішньої критики рукопису до огляду його змістовної частини.

Аналізований рукопис особливо цікавий тим, що передуює появі першого друкованого твору П. Д. Юркевича – статті «Идея», опублікованій у 1859 р., тобто невдовзі після появи рукопису «Философия неоплатоническая», та увиразнює живий процес становлення його філософських поглядів на ґрунті платонічної традиції. Як слушно зауважують дослідники творчості Памфіла Юркевича, його звернення до філософії Платона

сталося в результаті глибокого засвоєння і своєрідної асиміляції платонізму Германа Лотце (Шпет, 1990, с. 607; Pietsch, 1992, s. 11; Тихолаз, 2003, с. 124) та Артура Шопенгауера (Тихолаз, 2003, с. 125), однак православна віра і духовно-академічний вишкіл неunikно стимулювали прагнення київського професора «дорозвинути» платонізм із позиції християнського теїзму. Зрештою це прагнення зробило Памфіла Юркевича одним із найпомітніших і найпослідовніших носіїв того типу християнського платонізму, що зусиллями його відомого учня Володимира Соловйова набув парадигмального значення для російської філософії всеєдності.

Хоча розділи рукопису охоплюють значно ширший зріз неоплатонічної філософії (П. Д. Юркевич звертається, зокрема, до передтеч неоплатонізму, детально аналізує теорію пізнання, онтологію, теологію, космологію, фізику, вчення про категорії, етику, естетику, філософію міфології Плотіна, завершуючи рукопис оглядом розвитку неоплатонічної філософії його учнями), у цій статті зупинимося на аналізі Плотінового розуміння місця філософії в істинному пізнанні та процесі виникнення світу з Єдиного, запропонованого київським професором. Цей аналіз, на нашу думку, особливо увиразнює тісний зв'язок Памфіла Юркевича з платонічною традицією.

Зазначивши, що філософська метода для Плотіна є «цель человеческих стремлений и способ к достижению этой цели» (Юркевич, б. д., арк. 41), київський професор починає виклад його системи з характеристики мови Еннеад, яка немовби уособлює «живой образ мысли Плотина, темный, тяжелый, неправильный, испещренный формулами, ослепляющий метафорами, полный жизни и движения» (Юркевич, б. д., арк. 41). Варто уваги, що у своїх характеристиках мови Плотіна П. Юркевич виходить за межі традиційних для сучасної йому західної науки оцінок, які подекуди тяжіли до біологічного редукціонізму (наприклад, Г. Ріттер пояснював мовно-стилістичну недосконалість текстів Плотіна його поганим зором («слабкістю очей»), який, буцімто, заважав йому перечитати написане (Ritter, 1834, s. 547)). Стиль Плотіна й до сьогодні оцінюють як такий, що не мав прецедентів в античній літературі. Перекладач Плотінових трактатів Юрій Шичалин влучно характеризує його як «отчет созерцателя» (Шичалин, 2007, с. 14). Будь-який предмет свого споглядання античний мислитель пояснює тільки до певної межі, за якою – «полная пустота для того, кто не видит стоящей за всеми объяснениями реальности» (Шичалин, 2007, с. 15). Водночас трактати Плотіна, що містять

¹ Поряд із зазначеною вище працею Хр. Брандіса до аналізу було залучено російськомовний переклад компендіума Йогана Якоба Бруккера «Historia critica philosophiae» (Бруккер, 1788), а також німецькомовні оригінали відомих історико-філософських праць Вільгельма Готтліба Теннеманна (Tennemann, 1807), Генріха Ріттера (Ritter, 1834), Ернста Христіана Готтліба Райнгольда (Reinhold, 1836), Христофа Вільгельма фон Зігварта (Sigwart, 1844), Карла Германа Кірхнера (Kirchner, 1854).

ознаки протрептика, є свідченнями досконалого опанування ним техніки філософського міркування, наведення доказів і спростувань, обізнаності з авторитетною літературою. Серед специфічних рис розмислів Плотіна називають також «постоянную опору рассудочного построения на сверхрассудочное умозрение и еще какой-то очень важный опыт сверхумозрительной реальности» (Шичалин, 2007, с. 17).

Поміркованість і співчутливий тон оцінок П. Д. Юркевича стосуються не тільки мови та стилістики, а й філософського вчення Плотіна, зокрема і його гносеологічної складової. За Плотіном, пізнавальна діяльність душі скерована на верховне благо, до якого душа може долучитися через знання істинного і прекрасного. У музиці, любові та філософії, метою яких, відповідно, є гармонія, краса та істина, реалізуються осягнення ідеального світу. Однак, зважаючи на опосередкованість феноменальними виявами та викривлення, спричинені чуттєвим світом, ані любов, ані творчість не забезпечують безпосереднього долучення до світу мислимого. Натомість у філософії істина осягається без посередництва її символів, явищ, шляхом прямого та спокійного споглядання. Як зазначає П. Д. Юркевич, «философия не есть простая метода для расположения мыслей; она не ограничивается чистыми предположениями и простыми правилами логического; она объемлет метафизику, как определяет ее Аристотель, и диалектику, как понимает ее Платон» (Юркевич, б. д., арк. 41 зв.). Слід взяти до уваги, що застосування терміна «метафізика» в аристотелівському сенсі «першої філософії», науки, що зробила предметом свого дослідження суще як таке, тільки з поправкою на неоплатонічну та християнську трансформацію цього терміна, притаманне, за оцінками дослідників, і зрілому періоду творчості київського філософа (Абрамов, 1995, с. 22).

У Юркевичевому рукописі акцентовано увагу на ідеї як істинному джерелі знання. Істина, як предмет філософії, на його думку, не може бути чимось зовнішнім щодо духу, що пізнає. Вона не може бути й чимось окремишим, розділеним на частини: «истина, напротив, одна, проста, всеобща» (Юркевич, б. д., арк. 42). Не існує окремо істини-справедливості та істини-краси: «она есть просто истина, содержащая все, справедливость, красоту и прочее. В единстве своего существа» (Юркевич, б. д., арк. 42). Таке переконання, увиразнене в рукописі «Философия неоплатоническая», Памфіл Юркевич висловлює згодом і у статті «Идея»: «Идея не есть отвлеченная или теоретическая мысль; в идее лежит основа не только истины, но также добра и красоты» (Юркевич, 1990, с. 28).

Істинне пізнання є пізнанням внутрішнім, що не зважає на множинність предметів, «познание, в котором предмет познаваемый составляет одно с умом познающим: истинное знание есть чистое сознание ума о самом себе или о том, что в нем находится: в этом самопознании ум приходит к прямому и чистому общению с истиной» (Юркевич, б. д., арк. 42). Не можна не помітити, що таке тлумачення гносеології Плотіна, запропоноване в рукописі Памфіла Юркевича «Философия неоплатоническая», цілком корелює з тезами, які він висловив у праці «Идея», а також, ширше, з онтологічною гносеологією філософії всеєдності, обґрунтованою згодом його учнем Володимиром Соловйовим. У своєму першому друкованому творі П. Д. Юркевич наголошує: «В идее мышление и бытие совпадают друг с другом: мысль, или разум, признается объективною сущностию вещей; идея познается как основа, закон и норма явления, словом, разум полагается действительным, а действительность разумною» (Юркевич, 1990, с. 12). Як засвідчує рукопис «Философия неоплатоническая», таке переконання київського філософа сформувалося на ґрунті переосмислення поступу античної філософської філософської думки: грецька філософія, сягаючи Парменідового «шляху істини», де збігаються предмет і думка про нього, та згодом розгортаючись у вченні про саморозуміючий Розум в Арістотеля, набуває логічного завершення у Плотіновому ствердженні тотожності розуму з пізнанням.

Як зазначає П. Юркевич, аналізуючи у своєму рукописі вчення Плотіна, умову можливості істинного знання закладено не в чуттях, уяві чи розсудкові: «Только в чистом уме познание безусловно просто и внутренно, мыслимое и мыслящее сливаются в идею. [...] Сущности мыслимые, идеи, не суть ни отвлеченные начала мысли, ни сущности внешние ума и внешние для него: они суть самая основа ума» (Юркевич, б. д., арк. 42 зв.). Ту саму тезу знаходимо й у праці «Идея»: «Идея есть не только единство, но и целостность. Она не есть отвлеченное бытие, которое только в постепенном процессе достигало бы полноты своего содержания; первоначально и непосредственно она носит в себе все свои определения в безусловном единстве совершеннейшей мысли» (Юркевич, 1990, с. 27). Мислячи ідеї, розум мислить самого себе. Ця найвища здібність розуму походить не з нього самого, а легітимується згори, вищим розумом. У людському розумі зберігається подвійність покладання себе як суб'єкта та об'єкта споглядання; натомість вищий розум – самототожний у своїй діяльності, «энергия есть его натура» (Юркевич,

б. д., арк. 43). Через посередництво розуму душа в пізнанні долучається до світу мислимого: «Всякая душа, всякий ум есть пункт, в котором отражается целый мысленный мир, есть род мысленного микрокосма» (Юркевич, б. д., арк. 43 зв.). Істинна *θεωρία* є шляхом піднесення людського розуму до розуму загального, до мислимого світу: «Натура открывает свое божественное начало и свою красоту мыслимую только взору, который приучен во внутреннем созерцании видеть самые типы прекрасного, истинного и доброго, которое обнаруживается во вне» (Юркевич, б. д., арк. 43 зв.). У цьому, на думку П. Юркевича, полягає значення філософської методи Плотіна. Як зауважує П. Юркевич, у цій методі, як і в методі Платона, поєднано теоретичні та практичні елементи. Власне таку саму тезу він розвиває згодом у праці «Идея», зазначаючи, що осягнення істини потребує прагнення Блага: «Это безусловное единство идеального мира есть идея *Блага*, или *Благо* как последняя цель бытия и мышления, как та сущность, в которой непосредственно все действительное разумно и все разумное действительно» (Юркевич, 1990, с. 27).

Від аналізу умов можливості піднесення людського пізнання до осягнення мислимого світу, за Плотіном, П. Д. Юркевич переходить до розгляду еманации світу з Єдиного. Шукаючи перше начало, слід піднятися вище природи, душі, розуму, вище за всяку сутність – «всего, что имеет определенный характер по бытию или действию» (Юркевич, б. д., арк. 45) – та дістати безумовної єдності. Ця єдність є абсолютно простим, неопосередкованим і самодостатнім началом. Будь-яке визначення водночас стає обмеженням. Єдине, таким чином, позначає не що інше, як відсутність визначень: «Как сказал Плотин, нет ни слова, ни мысли познания о Боге; однако основательно дал ему некоторые имена не потому, что они выражают его природу, которая неизреченна, но потому, что не выражают ничего ей противного» (Юркевич, б. д., арк. 47). Іменами цими є Перше, Єдине та Благо – це «суть имена, приличные Богу» (Юркевич, б. д., арк. 47).

Коріння неоплатонічного Єдиного П. Юркевич убаचाє в «Парменіді» Платона. Зазначимо, що дослідник неоплатонізму Ерік Р. Доддс у тлумаченні походження Єдиного у Плотіна також відсилає до першого, другого та третього Єдиного в «Парменіді» (Dodds, 1928, p. 129–142). Плотінове покладання Єдиного за основу світу П. Д. Юркевич ставить в історичну перспективу та пише про усвідомлення мислителем неспроможності філософії назвати та визначити Єдине:

Парменід поклав Єдине як істинну дійсність; Платон у «Парменіді» говорить про Єдине перше, Єдине друге та Єдине третє («что согласно с учением Плотина и нашим», уточнює П. Юркевич (Юркевич, б. д., арк. 47 зв.)); Арістотель, віднайшовши Єдине перше, не зрозумів його природи, надавши йому здібностей мислення та пізнання. Про Єдине як перше начало вчили Емпедокл, Анаксагор, Геракліт, хоча й неправильно його визначали.

З Єдиного народжується Розум. Народження відбувається без воління чи урухомлення першого начала: «Бог рождает, потому что он есть Благо, т. е. по необходимости своей природы» (Юркевич, б. д., арк. 48). П. Д. Юркевич пише, що Перше народжує Розум не тому, що воно є Єдиним – «в этом случае мы никак не могли бы понять, как из Единого выходит многое» (Юркевич, б. д., арк. 48), а тому, що воно є мислимим. «Но Ум, – зазначає він, – мысля то, из чего он происходит, сам становится мыслимым, не тем мыслимым, из которого он происходит, но мыслимым вторым, которое есть образ первого» (Юркевич, б. д., арк. 48 зв.). Друге начало в момент народження ще є не Розумом, а буттям; воно постає Розумом, коли починає мислити самого себе, є актом простим та внутрішнім, що завдяки своїй природі починає мислити себе.

Множинність ідей походить із того, що Розум не є абсолютно простим. Ідеї не є частками мисленнєвої єдності; вони існують завдяки єдності та містяться в єдності, не припиняючи бути простими. Як зазначає П. Д. Юркевич, світ ідеальний є «истинное седалище света и гармонии; в нем обитает совершенное блаженство и та истина, которую Февр описывает нам, как матерью и кормилицу Богов» (Юркевич, б. д., арк. 49). Київський філософ помічає відмінність між вченнями Платона та Плотіна щодо кількості ідей та «обсягу» мислимого світу: «Плотин, не соглашаясь с Платоном, утверждает, что не только многие индивидуумы, носящие то же имя и входящие в то же определение, имеют один гип в мире мыслимом, но каждый индивидуум порознь имеет в нем свою идею» (Юркевич, б. д., арк. 50). Світ ідей містить ідеї всіх наявних та можливих речей, а потворність феноменального виразу речі зумовлена присутністю в ній матерії.

Розум не виходить за межі суто мисленнєвого, не торкається чуттєвої природи. Звідси – необхідність третього начала, спроможного з'єднати чуттєве з мисленнєвим. Розум народжує Душу, як Єдине народжує Розум – в силу родючості своєї природи, перебуваючи у спокої. Як Розум

є образом Єдиного, так Душа є образом Розуму; споглядання – єдиний акт, властивий Душі. «Мыслимая по своей сущности, – зазначає П. Д. Юркевич, – она входит по своему действию в мир чувственный» (Юркевич, б. д., арк. 50 зв.). Неподільна в собі Душа у своїй дії на світ стає подільною – як у Платоновому «Тімеї» душа має сутність подільну та неподільну. Як Розум посідає множину ідей, так і в Душі міститься множина душ: «Нет сомнения, что частные души имеют свое начало в Душе общей, которой они суть истечения» (Юркевич, б. д., арк. 51). Говорячи про співвідношення загальної та окремих душ, П. Д. Юркевич наголошує на відмінності від християнства, де благість та любов – начала індивідуального життя.

Якщо індивідуальні душі народжуються внаслідок внутрішнього розвитку Душі загальної, то до чуттєвої реальності (де є час, простір, матерія) вона потрапляє через свій розвиток назовні. Час є образом дії Душі, як вічність є образом життя Розуму. Простір не існує поза світом, він є властивістю дії Душі. Як зазначає П. Д. Юркевич, «Душа, которая выше пространства, рождает пространство через растяжение своих сил, как она рождает время через последовательную деятельность» (Юркевич, б. д., арк. 51 зв.). Матерія є суб'єктом і вмістилищем форм та ідей. Сама по собі вона є нескінченним і невизначеним – скрізь, де є ці ознаки, навіть в області мисленевого, є матерія. Матерія як така не має ознак, якостей, форми. За словами П. Д. Юркевича, «без качества и формы материя не есть нечто положительное и определенное; она есть небытие, поему, как такое, она не страдательна, не подвержена разложению, неделима» (Юркевич, б. д., арк. 52 зв.). Матерія є чиста можливість, що здатна сприймати протилежності – тому, зазначає філософ, «собственный характер материи не есть только безусловное отсутствие формы, но и еще всеобщая приемлемость и вместе безусловное безразличие ко всем возможным формам» (Юркевич, б. д., арк. 52 зв.).

Плотінове розуміння матерії як начала зла П. Д. Юркевич тлумачить у такий спосіб: приписування матерії ознаки зла не суперечить її без'якісності. Тим самим Плотін наголошував неспроможність матерії як такої долучитися до добра. Абсолютна нездатність прямувати до добра є підставою для розуміння матерії як злої (київський філософ наголошує на несубстанціональності зла у Плотіна; зло, на відміну від добра, не є формою – «напротив, безразличие ко всякой форме и есть зло» (Юркевич, б. д., арк. 52 зв.)). Через абсолютну невизначеність чисту матерію не можна пізнати ані за допомогою

відчуття, ані за допомогою розуму. Поняттю матерії слід залишатися невизначеним; будь-яке чітке визначення призведе лише до пізнання конкретної, оформленої матерії. Душа, отримуючи від Розуму ідеї, передає їх матерії (втім, до чуттєвого світу потрапляє ідея як *λόγος σπερματικός*, «сім'яний розум»). Ці сім'яні логоси й оздоблюють матерію, привносячи до неї кількість, число, фігури, чуттєві властивості.

Варто звернути особливу увагу, що у тлумаченні питання про зв'язок ідей та речей рукопис «Философия неоплатоническая» виразнює ті самі теїстичні інтенції П. Д. Юркевича, що висловлені у його праці «Идея». В останній «ідея блага в нього виявляється тотожною Богу і здійснюваний Богом перехід від ідей як сфери можливого до світу як царини дійсного мислиться як прояв благої волі» (Тихолаз, 2003, с. 142). Аналізуючи ці інтенції П. Д. Юркевича, Анатолій Тихолаз слушно зазначає: «Звернення до текстів Платона виявляє, що його погляди зовсім не вимагали якоїсь принципової “теїстичної” переробки: його від початку благий деміург творить прекрасний космос за своїм ідеальним образом» (Тихолаз, 2003, с. 142). Аналогічно й у трактатах Енеад відчутне «теїстичне» налаштування Плотіна. Тож коли П. Д. Юркевич розкриває зміст Плотінового вчення про благого Бога, божественну волю та провидіння, він, як і у випадку тлумачення вчення Платона, не привносить принципово чужої тональності до міркувань філософа. «Воссоздание портрета Плотина, – зазначав відомий плотінознавець П'єр Адо, – будет не чем иным, как попыткой найти в его трудах и в его жизни определяющие его чувства, составляющие, подобно цветам радуги, простой свет этого единственного желания, этого внимания, постоянно устремленного к божественному (курсив мій. – А. П.)» (Адо, 1991, с. 16). Цей погляд, постійно скерований на божественне, вловив у філософії Плотіна і П. Д. Юркевич.

Підсумовуючи, маємо зазначити, що рукопис «Философия неоплатоническая» є яскравим свідченням глибокого інтересу П. Д. Юркевича до власне платонічної традиції, увиразненого, як бачимо, з перших років його філософського становлення. Як з'ясовано вище, в цьому ранньому Юркевичевому викладі вчення Плотіна вже викладено ті принципи міркування щодо завдання та сутності філософії, значення ідей в істинному пізнанні, співвідношення ідей та речей, уможливленого вищим началом, що отримують розгортання у пізніших друкованих творах одного з найпотужніших мислителів духовно-академічної школи.

Варто нагадати, що серед основних вад, притаманних історико-філософській науці XIX ст. у тлумаченні філософії Плотіна, авторитетні дослідники вважають постулювання неможливості раціонального осягнення системи Плотіна через її принципово містичний характер, а також виведення неоплатонічної філософії виключно з «орієнтальних» витоків, постулювання її суто як «Александрійської школи», де від грецької думки не залишилось нічого, крім мови та способу викладу (див.: Dodds, 1928, p. 129). Однак насправді «Плотін не кривдить велику традицію грецького раціоналізму, а здійснює її останній конструктивний виклад в анти-

раціоналістичну добу» (Dodds, 1928, p. 142). Близькою до цього переконання була і спроба інтерпретації вчення Плотіна у викладах П. Д. Юркевича: поділяючи притаманне тогочасній західній науці розуміння характеру філософії I–III ст. н. е. через продуктивне єднання східного та грецького елементів та вбачаючи тенденцію до злиття філософії з політеїстичною релігією вже в учнів Плотіна, київський професор побачив у останньому передусім знавця і творчого інтерпретатора платонізму та аристотелізму, а у його вченні – важливу для православного богослов'я раціональну експлікацію потягу душі до божественного.

Список посилань

- Абрамов, А. (1995). Проблемы реализма, метафизики и платонизма в философском творчестве П. Д. Юркевича. В *Спадщина Памфіла Юркевича: світовий та вітчизняний контекст* (с. 16–30). Київ: Видавничий дім «КМ Academia».
- Адо, П. (1991). *Плотин или простота взгляда*. Москва: Греко-латинский кабинет Ю. А. Шичалина.
- Бруккер, И. (1788). *Критическая история философии, служащая руководством к прямому познанию ученой истории; изданная в пользу обучающегося российского юношества*. Москва: Университетская типография Н. Новикова.
- Введение в философию* (б. д.). (Ф. 301 (КДА), 356 Л (Муз. 818 б), № 1). Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, м. Київ.
- Григор'єва, Н. (2000). Сторінками Юркевичевих рукописів: «Міфи Платона про людську душу». *Магістеріум. Історико-філософські студії*, 3, 82–91.
- Дело о подготовке и проведении экзаменов студентов академии в июне 1852 г. Вторая половина 1851/52 года* (1852). (Ф. 711. Оп. 1. Спр. 3617). Центральний державний історичний архів України, м. Київ.
- Дело о подготовке к проведению испытаний студентов академии в декабре 1856 г.* (1856). (Ф. 711. Оп. 1. Спр. 3092). Центральний державний історичний архів України, м. Київ.
- История философии* (б. д.). (Ф. 301 (КДА), 356 Л (Муз. 818 б), Приложение к № 1). Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, м. Київ.
- Лебедев, А. (1916). *Рукописи Церковно-археологического музея императорской Киевской духовной академии*. Саратов: Электротипография «Волга».
- Тихолаз, А. (2003). *Платон и платонизм в русской религиозной философии второй половины XIX – начала XX веков*. Киев: ВиРа «Инсайт».
- Ткачук, М. (1999). Памфіл Юркевич і його рукописна спадщина. В *Памфіл Юркевич. З рукописної спадщини* (с. 7–14). Київ: Вид. дім «КМ Academia», Університетське видавництво «Пульсар».
- Ткачук, М. (2001). О рукописном наследии Памфила Юркевича. *Вопросы философии*, 7, 113–119.

- Шичалин, Ю. (2007). О некоторых чертах философии Плотина (вводные замечания к первым 11 трактатам). В *Плотин. Трактаты 1–11* (с. 7–50). Москва: Греко-латинский кабинет Ю. А. Шичалина.
- Шпет, Г. (1990). Философское наследие П. Д. Юркевича (К сорокалетию со дня смерти). В *Юркевич П. Д. Философские произведения* (с. 578–638). Москва: Правда.
- Юркевич П. Д. (1856). *Мифы Платона о человеческой душе*. (Ф. 301 (КДА), 353 Л (Муз. 818 б), № 12). Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, м. Київ.
- Юркевич П. Д. (б. д.). *Философия неоплатоническая*. (Ф. 301 (КДА), 353 Л (Муз. 818 б), № 12). Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, м. Київ.
- Юркевич, П. Д. (1990). Идея. В *Юркевич П. Д. Философские произведения* (с. 9–68). Москва: Правда.
- Brandis, C. (1866). *Handbuch der Geschichte der Griechisch-Römischen Philosophie. Dritten Theils zweite Abtheilung*. Berlin: G. Reimer.
- Dodds, E. R. (1928). The Parmenides of Plato and the Origin of Neoplatonic 'One'. *The Classical Quarterly*, 22 (3/4), 129–142.
- Kirchner, C. (1854). *Die Philosophie des Plotin*. Halle: H. W. Schmidt.
- Pietsch, R. (1992). *Beiträge zur Entwicklung der Philosophie bei den Ostslawen im 19. Jahrhundert – Pamfil D. Jurkevyc̆ (1826–1874)*. Ulm: Humboldt-Studienzentrum Universität Ulm.
- Reinhold, E. (1836). *Lehrbuch der Geschichte der Philosophie*. Jena.
- Richter, A. (1867). *Die Theologie und Physik des Plotin*. Halle: H. W. Schmidt.
- Ritter, H. (1834). *Geschichte der Philosophie Alter Zeit. Vierter Teil*. Hamburg.
- Schwegler, A. (1859). *Geschichte der Griechischen Philosophie*. Tübingen.
- Sigwart, H. (1844). *Geschichte der Philosophie vom allgemeinen wissenschaftlichen und geschichtlichen Standpunkt*. Stuttgart.
- Tennemann, W. (1807). *Geschichte der Philosophie*. Sechster Band. Leipzig.
- Zeller, E. (1883). *Grundriss der Geschichte der Griechischen Philosophie*. Leipzig: Fues's Verlag (R. Reisland).

References

- Abramov, A. I. (1995). Problemy realizma, metafiziki i platonizma v filosofskom tvorchestve P. D. Yurkevicha [Problems of Realism, Metaphysics and Platonism in P. D. Yurkevich's philosophical heritage]. In *Spadshchyna Pamfila Yurkevycha: svitovyi ta vitchyzniani kontekst* [The Heritage of P. Yurkevich: global and local context] (p. 16–30). Kyiv: Publishing house "KM Academia" [in Russian].
- Brandis, Ch. (1866). *Handbuch der Geschichte der Griechisch-Römischen Philosophie*. Dritten Theils zweite Abtheilung. Berlin: G. Reimer [in German].

- Brucker, I. (1788). *Kriticheskaia istoriia filosofii sluzhashchaia rukovodstvom k priamomu poznaniiu uchenoi istorii izdannaiia v polzu obuchaiushchegosia rossiiskogo iunoshestva* [Critical History of Philosophy for Schooled Russian Youth]. Moscow: Universitetskaia tipografiia N. Novikova [in Russian].
- Дело о подготовке и проведении экзаменов студентов академии в июне 1852 г. Вторая половина 1851/52 года* [Case of Preparation and Examination Conduct for Academy Students in June 1852. Second half 1851/52 year]. (1852). (F. 711, op. 1, № 3617). Tsentralnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv Ukrainy, Kyiv [in Russian].

- Delo o podgotovke k provedeniiu ispytaniia studentov akademii v dekabre 1856 g.* [Case of Preparation for Examination Conduct of Students in December 1856]. (1856). (F. 711, op. 1, № 3092). Tsentrallyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv Ukrainy, Kyiv [in Russian].
- Dodds, E. R. (1928). The Parmenides of Plato and the Origin of Neoplatinic 'One'. *The Classical Quarterly*, 22 (3/4), 129–142.
- Hadot, P. (1991). *Plotin ili prostota vzgliada* [Plotinus or the Simplicity of Vision]. Moscow: Greko-latinskii kabinet Iu. A. Shichalina [in Russian].
- Hryhorieva, N. (2000). Storinkamy Yurkevichevykh rukopysiv: "Mify Platona pro liudsku dushu" [Across the Pages of Yurkevich's Manuscripts: Plato's Myths on Human Soul]. *Mahisterium. Istoryko-filosofski studii*, 3, 82–91 [in Ukrainian].
- Istoriia filosofii* (n. d.) [History of Philosophy]. (F. 301 (KDA) 356 L. (Muz 818 b). Prilozhenie k № 1). Instytut rukopysu Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho, Kyiv [in Russian].
- Kirchner, C. (1854). *Die Philosophie des Plotin*. Halle: H. W. Schmidt [in German].
- Lebedev, A. (1916). *Rukopisi Tserkovno-arkheologicheskogo muzeia imperatorskoi Kievskoi dukhovnoi akademii* [Manuscripts of Church-Archeological Museum of Emperor's Kiev Theological Academy]. Saratov: Jelektrotipografija "Volga" [in Russian].
- Pietsch, R. (1992). *Beiträge zur Entwicklung der Philosophie bei den Ostslaven im 19. Jahrhundert – Pamfil D. Jurkevych (1826–1874)*. Ulm: Humboldt-Studienzentrum Universität Ulm [in German].
- Reinhold, E. (1836). *Lehrbuch der Geschichte der Philosophie*. Jena [in German].
- Richter, A. (1867). *Die Theologie und Physik des Plotin*. Halle: H. W. Schmidt [in German].
- Ritter, H. (1834). *Geschichte der Philosophie Alter Zeit*. Vierter Teil. Hamburg [in German].
- Schwegler, A. (1859). *Geschichte der Griechischen Philosophie*. Tübingen [in German].
- Shichalin, Iu. (2007). O nekotorykh chertakh filosofii Plotina (vvodnye zamechaniia k pervym 11 traktatam) [On some aspects of philosophy of Plotinus (introductory remarks to first 11 treatises)]. In *Plotini Operum I – XI* (s. 7–50). Moscow: Greko-latinskii kabinet Iu. A. Shichalina [in Russian].
- Shpet, G. G. (1990). *Filosofskoe nasledie P. D. Iurkevicha. K sorokaletiiu so dnia smerti*. [Philosophical Heritage of P. D. Yurkevich. Towards 40th Anniversary of his death]. In *Iurkevich P. D. Filosofskie proizvedeniia* [Yurkevich P. D. Philosophical Works] (s. 578–638). Moscow: Pravda [in Russian].
- Sigwart, H. (1844). *Geschichte der Philosophie vom allgemeinen wissenschaftlichen und geschichtlichen Standpunkt*. Stuttgart [in German].
- Tennemann, W. (1807). *Geschichte der Philosophie*. Sechster Band. Leipzig [in German].
- Tikholaz, A. (2003). *Platon i platonizm v russkoi religioznoi filosofii vtoroi poloviny XIX nachala XX vekov* [Plato and Platonism in Russian Religious Philosophy in Second Half of XIX – Beginning of XX century]. Kyiv: ViRa "Insait" [in Russian].
- Tkachuk, M. (1999). Pamfil Yurkevych i yoho rukopysna spadshchyna [Pamfil Yurkevych and his manuscript heritage]. In *Pamfil Yurkevych. Z rukopysnoi spadshchyny* [Pamfil Yurkevych. From manuscript heritage] (s. 7–14). Kyiv: Publishing house "KM Academia", Universytetske vydavnytstvo "Pulsary" [in Ukrainian].
- Tkachuk, M. (2001). O rukopisnom nasledii Pamfila Iurkevicha [On manuscripts of Pamfil Iurkevich]. *Voprosy filosofii*, 7, 113–119 [in Russian].
- Vvedenie v filosofiiu* (n. d.) [Introduction to Philosophy]. (F. 301 (KDA), 356 L. (Muz. 818 b), № 1). Instytut rukopysu Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho, Kyiv [in Russian].
- Yurkevich, P. D. (1856). *Mify Platona o chelovecheskoi dushe* [Plato's Myths on Human Soul]. (F. 301 (KDA) 353 L. (Muz. 818 b) № 12). Instytut rukopysu Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho, Kyiv [in Russian].
- Yurkevich, P. D. (n. d.) *Filosofia neoplatonicheskaiia* [Neoplatonic Philosophy]. (F. 301 (KDA) 353 L. (Muz. 818 b) №12). Instytut rukopysu Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho, Kyiv [in Russian].
- Yurkevich, P. D. (1990). *Ideia* [Idea]. In *Iurkevich P. D. Filosofskie proizvedeniia* [Yurkevich P. D. Philosophical works] (s. 9–68). Moscow: Pravda [in Russian].
- Zeller, E. (1883). *Grundriss der Geschichte der Griechischen Philosophie*. Leipzig: Fues's Verlag (R. Reiland) [in German].

Anna Pylypiuk

MANUSCRIPT "NEOPLATONIC PHILOSOPHY" BY PAMFIL D. YURKEVYCH: SOURCE CRITICISM

This article is the first to bring into scientific discussion and to provide a historico-philosophical analysis of a manuscript "Neoplatonic Philosophy from the archive of Pamfil Danylovych Yurkevych (1826–1874). The reviewed manuscript belongs to P. D. Yurkevych's handwritten nachlass stored in the funds of the Institute of Manuscript of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine in the city of Kyiv. Additional archival materials (in particular, programs of P. D. Yurkevych's lectures that took place in 1850s – beginning of 1860s in Kyiv Theological Academy) are involved to answer several research questions. The author of this article provides arguments in favor of proving that the manuscript is to be attributed to P. D. Yurkevych's own handwriting, to be dated circa 1856, and that the purposing of its content is to be qualified as didactic. As it is established in the article, textual content of the manuscript in question is an original concise description and analysis of neoplatonic philosophy, which belongs to the set of materials created by P. D. Yurkevych in preparation for teaching the course on Ancient Philosophy in Kyiv Theological Academy during Kyivan period of his work. Turning to the inner critique of the manuscript, author of this article emphasizes an analysis that P. D. Yurkevych conducts concerning Plotinus's ideas of the process of emanation of the world from the One and the role that philosophy has in true cognition. While comparing the manuscript "Neoplatonic Philosophy" with one of P. D. Yurkevych's substantial philosophical works "Idea" (1859), additional light is shed upon the process of genesis and development of Christian-Platonic worldview of the thinker. Furthermore, it is established that the manuscript in question played a major role in P. D. Yurkevych's own schooling, particularly concerning his view on the philosophy of Plotinus, and his general reception of the Platonic tradition.

Keywords: Pamfil Yurkevych, Plotinus, neoplatonism, Christian Platonism, academic philosophy, Kyiv Theological Academy, handwritten nachlass.

Матеріал надійшов 17.08.2018